
Martti T. Kuikka

Opettajankoulutus eilen, tänään ja huomenna

Johdanto

Kun viime vuodet on ulkomailla hämmästeltty suomalaisen opettajankoulutuksen korkeaa tasoa, kouluhistorian tutkijan on syytä tässä yhteydessä kertoa siitä pitkästä traditiosta ja niistä koulutuksen kehitysvaiheista, jotka ovat luoneet perustan nykyiselle kehitykselle. Tässä Uno Cygnaeuksen juhlavuoteen liittyvässä puheenvuorossa tarkastelen lähinnä kansakoulunopettajien koulutuksen historiaa vuosina 1840 - 1974.

Opettajankoulutuksen lähtökohtia

Oman käsitykseni mukaan suomalaisen opettajankoulutuksen juuret ulottuvat Keski-Euroopan yliopistoihin, jonne suomalaiset opiskelijat hakeutuivat keskiajalla. Useimmat heistä palasivat tutkinnon suorittaneina kotimaahan. Osa heistä toimi opettajana Turun katedraalikoulussa. Yksi näistä opiskelijoista oli Mikael Agricola. Hän opiskeli 1530-luvulla Saksassa Wittenbergissä. Kotimaahan palattuaan hän toimi Turun katedraalikoulun rehtorina 1539 - 1548 ja sittemmin Turun piispana. Mikael Agricola omaksui uuden näkemyksen evankelisesta teologiasta ja kansanopetuksesta ja toi sen Suomeen. Sen mukaan jokaisen tuli saada lukea ja perehtyä Raamattuun ja uskonperusteisiin omalla äidinkielellään. Käytännön opetusohjelman hän esitti laatimassaan ABC-kirjassa eli katekismuksessa. Sen alkuruno sisältää kansansivistyksen ja opetuksen periaat-

teet. Opetus kuuluu kaikille, niin nuorille kuin vanhoille. Opetus tulee antaa kansankielellä eli suomeksi. Latinan rinnalle nousivat nyt kansankielet. Opetukseen eli ABC-kirjaan sisältyivät myös elämäkatsomuksen perusteet, jotka pohjautuivat dekalogiin ja keskeisten normien tuntemiseen.

Näin oli kansanopetuksen periaatteet julkistettu ja alkoi toimeenpanon aika. Kirkko ja papit olivat ensisijaisesti vastuussa Agricolan ohjelman toteuttamisesta. 1600-luvulla Gezelius-piispat pyrkivät luomaan opetusjärjestelmän, jonka tulokset merkittäisiin kirkonkirjoihin. Opetus liitettiin vähitellen kirkon toimintoihin, kuten jumalanpalvelukseen ja avioliittoon ja kirkon jäsenyyteen. Se tarkoitti käytännössä rippikoulun suorittamista, minkä edellytyksenä oli lukutaito ja katekismuksen osaaminen. Näin muodostui kirkollinen kansanopetus pysyväksi osaksi suomalaista yhteiskuntaan. Sen varmisti kirkkolaki.

Ajanoloon menettely ei tyydyttänyt suomalaisia, vaan 1700-lopulta lähtien syntyi erilaisia kouluja, joiden tarkoituksena oli kansansivistys. Ensimmäiset tehtaankoulut oli perustettu jo 1650-luvun puolivälissä, mutta varsinainen kiinnostus alkoi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella. Valistuksen vaikutuksesta aloitti toimintansa köyhäinkouluja, kartanokouluja, Ahlmanin ja Antellin kouluja, pitäjänkouluja jne.

Edellä mainitut koulut toimivat hyvin eri tavoin. Olen tätä vaihetta, 1809 - 1856, nimittänyt koulukokeilujen vaiheeksi. Sen tulokset ja puutteet osoittivat, miten kouluopetus menestyisi. Yksi menestyksen edellytys oli koulun toiminnan säännöllisyys ja jatkuvuus. Kouluja kyllä perustettiin, mutta innostus saattoi laantua milloin taloudellisista syistä, milloin koulun perustajan mielenkiinto sammui jne. Toinen tärkeä asia oli koulutalo eli kiinteä koulu, joka oli parempi ratkaisu kuin kiertävä eli kiertokoulu. Koulutalon rakentaminen edellytti paikkakunnan väeltä todellista intoa ja varoja. Koulunkäynti ei kuitenkaan ollut kaikkien suosiossa, joten kouluasenteiden tuli muuttua. Koulunkäynti edellytti myös koulukirjoja ja tämä puolestaan

perustettavaa koulukirjastoa, josta oppilaat voivat lainata koulukirjat. Neljäs asia oli opettaja. 1800-luvun alkuvuosikymmenien kansanopettajat olivat hyvin erilaisia aina koulumestareista ja lukkareista asiasta kiinnostuneisiin. (ks. Halila 1949, 40-.) Varsinaista opettajankoulutusta ei näille kansanopettajille järjestetty. Sen sijaan oppikoulunopettajiksi aikoville toimi Turun Akatemiassa pedagoginen seminaari 1806 - 1826. Käytännön harjoittelu tapahtui Turun kouluissa.

Opettajankoulutuksen vaihtoehdot 1840-luvulla

Monet tekijät vaikuttivat siihen, että kansanopetuksen ja erityisesti opettajankoulutuksen järjestäminen nousi julkisessa keskustelussa esiin 1840-luvulla. Muissa pohjoismaissa oli säädetty lait kansanopetuksesta; Suomesta se puuttui. J. V. Snellman korosti artikkeleissaan opettajankoulutuksen ratkaisemista keskeisenä asiana, jos halutaan koululaitoksen menestyvän. Keskustelussa voidaan erottaa viisi vaihtoehtoa:

1. Koulutetaan silloiset koulujen opettajat. Se rasittaisi vähiten valtion taloutta. Täydennyskoulutus olisi varmaan riittävä, koska oltiin eri mieltä kansakoulun tarkoituksesta. Osa piti parempana yksi- tai kaksivuotista kansakoulua, koska laajempaan sivistykseen ei Suomessa olisi tarvetta eikä mahdollisuuksia. Osa papistosta kannatti tätä mallia.

2. Toinen vaihtoehto oli kouluttaa opettajat silloisissa oppikouluissa. Opettajaksi aikovat olisivat yhden vuoden oppikoulussa, jossa heitä ohjattaisiin koulunpitoon.

3. Kolmas vaihtoehto oli lukkari-kansakoulunopettajaseminaari, jollainen oli käytännössä toteutettu Ruotsissa. Se kuvasti kirkon ja koulun kiinteää yhteyttä, joka nousi perinteen pohjalta.

4. Perustetaan erityinen opettajankoulutuslaitos, joka keskittyy pätevien opettajien koulutukseen. Tämä oli lähinnä sak-

salainen ja sveitsiläinen käytäntö. Sen taustalla oli mm. saksalainen Adolf Diesterweg, joka korosti koululaitoksen ja seminaarin itsenäisyyttä ja riippumattomuutta yhteiskunnan muiden instituuttien rinnalla. Suomessa J. V. Snellmanin kirjoituksissa näkyy tämänsuuntainen malli.

5. Yliopisto vastaisi opettajankoulutuksesta.

Keskustelu ei koskenut vain koulutusohjelmaa, vaan myös koulutuksen sisältöä, joka heijastuisi tulevaan kansakouluun. Jännitteet olivat seuraavat:

1. Onko kansakoulun tavoitteena laaja yleissivistys vai kapea-alainen perustaitoihin keskittyvä koulu?

2. Onko tavoitteena lähinnä ammattikoulutus?

3. Onko koulu tarkoitettu niin tytöille kuin pojille? Tyttöjen koulutus oli alkanut Venäjällä jo 1700-luvulla. Suomessa vuoden 1843 koulujärjestys avasi tytöille omat koulut, mutta entä kansakoulu. Jos tasa-arvo hyväksytään, tulee kouluttaa nais- ja miesopettajia.

4. Miten kotien taloudellinen tilanne vaikuttaa? Tuleeko kansakoulusta köyhien koulu?

5. Miten maaseudun kouluista pidetään huolta? Oppikouluverkosto oli keskittynyt lähinnä kaupunkeihin; seuraako kansakoululaitos samaa rataa.

6. Yhtä tärkeää oli kysyä, kenen tuleva kansakoulu on: valtion, kirkon vai kunnan.

Lupaavasti alkanut keskustelu päättyi Suomessa 1848 Euroopan "hullun vuoden" vaikutuksesta. Sensuuriasetus vuodelta 1850 salli vain uskonnollisen ja taloudellisen kirjallisuuden julkaisemisen. Samaan aikaan oli suunnitelmia, joiden mukaan kirkko keskittyisi omaan toimintaansa ja osa kansanopetuksesta siirtyisi yhteiskunnan vastuulle. Suunnitelmat herättivät vilkkaan keskustelun. Ulkomaisten poliittisten virtausten torjuminen oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että vuoden 1851 kansanvalistuskomitea oli siirtämässä koululaitosta poliisitoimen valvontaan. Uhkakuvia alkoi olla kaikkialla.

Uudistussuunnitelmat avautuvat

Yllättävän nopeasti poliittinen tilanne muuttui Suomessa, kun keisari Aleksanteri II astui valtaistuimelle. Alkoi kehityskausi, jossa konservatismi vaihtui liberalismiin. Keisari kävi Suomessa maaliskuussa 1856 ja esitti Suomen senaatille suomalaisen yhteiskunnan kehittämissuunnitelman. Siihen kuului viisi kohtaa, joista yksi koski nimenomaan maaseudun koulutuksen järjestämistä. Suomalaiset virkamiehet olivat laatineet keisarille monia muistioita Suomen kehittämiseksi. Teollisuuden, kaupan, liikenteen ja virkamiesten palkkojen ohella koululaitos sai oman kehittämissuunnitelmansa. Miksi? Se oli osa silloista Venäjän koulutuspolitiikkaa. Kansanopetus oli tarkoitus toteuttaa kaikissa Venäjän osissa. Suomi ei ollut sen etuoikeutetumpi kuin muut osat. Siinä oli myös näkyvissä "hajoita ja hallitse" -politiikka, koska etuja jakamalla oli mahdollista pitää Suomen intressipiirit erillään.

Joka tapauksessa senaatti ryhtyi toimeen. Se pyysi lausunnot maan tuomiokapituleilta, joilla oli ollut suuri vaikutus vuoden 1851 komiteaan. Senaatti halusi laajentaa näkemyksiä tulevasta kansakoululaitoksesta ja julisti kilpikirjoituksen, jonka aiheena oli kansakoulun kehittäminen. Kirjoituksia tuli lähes 20.

Senaatti laati mietintöjen ja saamansa aineiston perusteella esityksen kansanopetuksen järjestämiseksi Suomessa. Keisari hyväksyi sen huhtikuussa 1858. Siinä ratkaistiin osa peruskysymyksiä. Kiista koulun hallinnosta ratkesi siten, että koululaitosta varten perustetaan oma keskushallinto eli kouluhallitus. Paikallishallintoa toteuttaa kunnan valitsema kansakoulun johtokunta. Tässä periaatteessa on nähtävissä pohjoismaisen demokratian piirteitä; toiminta ja hallinto ovat lähellä toisiaan. Siinä oli myös tulevan kunnallishallinnon piirteitä.

Vuoden 1858 asetuksen mukaan senaatin tuli valita henkilö, joka tutustuisi ensin kotimaan ja sitten ulkomaisten koululaitoksiin ja antaisi sen pohjalta selvityksen. Senaatin tehtäväk-

si tulisi laatia yksityiskohtainen ehdotus kansakoululaitoksesta. Saman asetuksen mukaan Suomeen perustetaan yksi kansakouluseminaari keskelle maata, ja opettajankoulutuksen tilanne selkiytyi.

Senaatti valitsi Uno Cygnaeuksen tähän tehtävään. Hän suoritti vuoden mittaisen matkan 1858 - 1859 ja laati matkakertomuksen. Senaatti arvosti hänen matkan aikana saamiaan näkemyksiä ja pyysi häntä laatimaan ehdotuksen Suomen kansakouluseminaareista ja kansakoulusta. Tässä näkyy sen ajan liberalismi. Tehtävä annetaan yhdelle henkilölle ikäänkuin yhden miehen komitealle. Tiedossa oli, että senaatti asettaa myöhemmin tarkastuskomitean. Cygnaeus oli luopunut Pietarin virasta. Senaatti esitti Uno Cygnaeuksen nimittämistä kansakoulujen ylitarkastajaksi, johon liittyisi velvollisuus toimia tarvittaessa seminaarin johtajana. Se oli mielenkiintoinen esitys, koska koulutoimen keskushallinnosta oli olemassa vain periaatepäätös. Cygnaeus sai ehdotuksensa valmiiksi marraskuussa 1860.

Uno Cygnaeuksen ehdotuksen pääpiirteet olivat seuraavat. Koko kansakoulun keskeinen tavoite on kristillinen kotikasvatus, joka oli vanhempien vastuulla. Tällä kohtaa Cygnaeus perusti aikaisempaan traditioon. Hän esitti lastentarhoja seminaariin ja lastenhoidon opetusta. Hänen katsottiin kajoavan kotien kasvatusoikeuteen. Hän pyrki korkeatasoiseen opettajankoulutukseen. Se perustui hänen matkakokemuksiinsa ja varsinkin sveitsiläisten seminaarien ohjelmiin, joita hän käytti omaa suunnitelmaansa laatiessaan (Nurmi 1988, 112 - 115). Cygnaeuksen opettajaihanne oli kutsumusopettaja, joka on "työssä Herran viinatarhassa". Toisin sanoen opettajan päätehtävä on kasvattaa.

Tarkastuskomitea työskenteli vuosina 1861 - 1862. Komitea otti nimekseen kansakoulukomitea, jonka tarkoitus oli tehdä uusi ehdotus. Käytännössä komitea päätyi mietintöön, jossa käsiteltiin hallintoa, seminaaria ja kansakoulua kaupungeissa ja maa-

seudulla (Nurmi 1988, 125 - 126). Uno Cygnaeus kirjoitti oman lausuntonsa mietinnöstä. Senaatti valmisteli syksyllä 1862 seminaariasiaa. Sen tarkoitus oli perustaa väliaikainen seminaari Jyväskylään. Uno Cygnaeus oli esittänyt, että seminaari tulisi perustaa muutamia vuosia ennen kuin kansakouluja aletaan perustaa. Ts. opettajat koulutetaan ennen kuin kansakoulut aloittavat toimintansa. Cygnaeus oli Waenerbergin kanssa laatimassa Jyväskylän seminaaria koskevaa asetusta joulukuussa 1862. Senaatti laati asetusehdotuksen, jonka kenraalikuvernööri P. Rokassovski lupasi hoitaa keisarin käsittelyyn. Keisari hyväksyi sen maaliskuun 17. päivänä 1863. Nurmi painottaa, että Cygnaeus sai asetukseen kaikki ideansa. Kun sitten Cygnaeus tiesi, että hänet valittaisiin toistaiseksi seminaarin johtajaksi, hän oli tyytyväinen seminaariasian käsittelyyn (Nurmi 1988, 127 - 129).

Ensimmäinen kehitysvaihe 1863 - 1917

Vuonna 1863 aloitti toimintansa Suomen ensimmäinen kansakouluseminaari ylitarkastaja Uno Cygnaeuksen johdolla. Jyväskylä oli ns. kaksoisseminaari eli koulutti sekä nais- että miesopettajia. Tämä herätti jo suunnitelmavaiheessa melkoista kritiikkiä, mutta toteutui. Seminaarin pääsykokeisiin osallistui hakupapereiden perusteella pyrkijöitä, joilla kaikilla ei ollut kansakoulua suoritettu, koska yksityiset kansakoulut eivät olleet riittävän laajalle levinneet. Seminaari oli suomenkielinen eli noudatti vasta perustettujen oppikoulujen linjaa. Seminaari oli nelivuotinen. Sen tavoitteena oli antaa ne tiedot ja taidot, jotka kansakoulunopettaja tarvitsee tehtävänsä hoitamiseksi. Seminaarin opettajakunta laati Uno Cygnaeuksen johtamissa opettajankokouksissa varsinaisen opetussuunnitelman. Tässä mielessä seminaari oli itsenäinen. Seminaarin opettajat olivat ennen seminaarin alkua tehneet noin vuoden mittaisen opintomatkan Keski-Euroopan seminaareihin perehtyäkseen oman

oppiaineensa didaktiikkaan ja oppikirjoihin. Varsinaisia oppikirjoja ei ollut kaikissa oppiaineissa, vaan opiskelijat tekivät ahkerasti muistiinpanoja ja käyttivät niitä omassa opetustyössään. Puhuttiin “vihkoseminaarista”. Vähitellen vihkojen tilalle tulivat kirjat. Uno Cygnaeus pyrki valvomaan seminaarin toimintaa; siitä riippui, millainen kuva kansakoulunopettajista välittyi ympäristöön ja myöhemmin eri paikkakunnille. Cygnaeus oli vuoteen 1868 eli viisi vuotta seminaarin johtajana ja siirtyi sitten Helsinkiin hoitamaan täyspäiväisesti ylitarkastajan virkaa.

Kansakouluasian käsittely oli siirtynyt seminaarin perustamissuunnitelmien takia myöhemmäksi. Näyttäisi siltä, että asiaa ei kiirehditty. Senaatin kirkollisasiain toimituskunta laati syksyllä 1865 asetusehdotuksen keisarille esiteltäväksi (Halila 1949, 366). Keisari vahvisti esityksen, ja toukokuun 11. päivänä 1866 hyväksyttiin lopullisesti kansakoululaki. Samalla hyväksyttiin asetus Suomen kansakoulutoimen lopullisesta järjestämisestä. Vuonna 1856 keisarin senaatille antama tehtävä kansakoulutoimen järjestämisestä oli toteutunut. Vuoden 1866 kansakoululaki vahvisti maahamme rinnakkaiskoulujärjestelmän. Oppikoulu ja kansakoulu saivat omat säädöksensä erikseen aina 1970-luvulle saakka, jolloin siirryttiin yhtenäiskoulujärjestelmään. Rinnakkaiskoulujärjestelmä vaikutti myös opettajankoulutukseen. Oppikoulun opettajien kouluttamiseksi aloitti vuonna 1864 toimintansa Helsingin Normaaliyseo. Aineenopettajien koulutus sai tukea myös Helsingin yliopistolta, jonne oli vuonna 1852 perustettu kasvatus- ja opetusopin professorin virka. Sen erityisalueena oli oppikoulunopettajien koulutus.

Osa ruotsinkielisistä opiskelijoista oli opiskellut Jyväskylän seminaarissa. 1870-luvun alussa perustettiin ruotsinkielistä koulutusta varten naisseminaari Tammisaareen (1871) ja miesseminaari Uuteenkaarlepyyhyn. Kun Jyväskylän seminaari sai vaikutteita “suoraan” Keski-Euroopasta, ruotsinkieliset semi-

naarit perehtyivät Ruotsin seminaareihin ja käyttivät mm. samoja oppikirjoja. Itä-Suomi oli kokonaan ilman seminaaria vuoteen 1880, jolloin Sortavalan seminaari perustettiin. Se seurasi paljolti Jyväskylän seminaarin opetusohjelmia. Yleensä seminaarit rekrytoivat opiskelijansa omasta maakunnasta. Siksi ortodoksiset opiskelijat hakeutuivat Sortavalan seminaariin.

Oppilasmäärä alkoi kansakouluissa kasvaa 1880-luvulla, joka merkitsi uusien seminaarien tarvetta. Suomalaiset pyrkivät koulutuspoliittisilla ratkaisuilla tukemaan koululaitosta kaikilla tasoilla. Vuoden 1898 piirijakoasetus pyrki nimensä mukaisesti edistämään kansakoulujen perustamista. Kuntien piti jakaa alueensa koulupiireihin. Samalla asetus velvoitti perustamaan koulun, kun kyseisessä koulupiirissä oli tietty määrä oppilaita. Se edellytti myös vanhempien aloitteellisuutta, sillä kun vanhemmat tekivät esityksen, kunnan oli koulu perustettava. Näin itse asiassa oppivelvollisuus oli astunut voimaan. Koulun perustaminen ja ylläpito ei ollut enää vapaaehtoinen asia kunnille. Oppilasmäärät kasvoivat nopeasti. Siksi perustettiin neljä uutta seminaaria: Rauma, Raahe, Kajaani ja Heinola.

Vuosina 1863 - 1900 luotiin maahamme kansakouluseminaariverkosto, jonka tehtävänä oli määrällisesti vastata kansakoulunopettajien koulutuksesta ja samalla pyrkiä vakiinnuttamaan kansakoulu suomalaisessa koulujärjestelmässä. Kansakoulun rinnalla toimi em. vuosina määrällisesti suurempi kiertokoulujärjestelmä, jolla oli oma opettajankoulutus. Lukuvuonna 1900 - 1901 kirkollista kiertokoulua kävi 197 811 oppilasta ja kunnallista kansakoulua 111 765. (Kuikka 1991.)

Uno Cygnaeus loi koulustradition, josta osa muuttui, osa säilyi. Cygnaeus piti tärkeänä koulutuksessa vapaaehtoisuuden periaatetta; kunnat voivat valita, perustaako kansakouluja vai ei. Lastentarhan toiminta seminaarien yhteydessä päättyi 1880-luvun lopulla. Cygnaeuksen luoma opettajakuva oli kutsumusopettaja, joka kokee työnsä arvokkaaksi, lasten hyväksi ja tuntee olevansa kutsuttuna tehtäväänsä.

Vaikka kansakouluseminaariverkosto kattoi suurimman osan maata, kansakoulunopettajia tarvittiin 1900-luvun alussa lisää vuoden 1898 piirijakoasetuksen vaikutuksesta. Vaatimuksia tuli muiltakin tahoilta. Kansakoulunopettajien koulutuksen yhtenäisyys murtui. Alettiin kouluttaa ylioppilaita yhä enemmän. Kansakouluseminaaareissa järjestettiin niin sanottua hospitanttikoulutusta, joka tarkoitti vuoden mittaista opiskelua. Se rasitti seminaareja melkoisesti. Toinen tie olivat ylioppilas-seminaarit Helsingissä ja Turussa. Samaan aikaan keskusteltiin ylioppilas pohjaisen korkeakoulun perustamisesta, mutta 1910-luvulla asia ei edennyt. Yksi mahdollisuus korottaa koulutuksen tasoa oli siirtyä keskikoulupohjaiseen seminaarikoulutukseen. 1910-luvulla perustettiin keskikouluja myös maaseudulle, mutta kovin harva oli niiden kouluverkko. Toinen mahdollisuus korottaa tasoa oli pidentää koulutusta. Näin tapahtui 1916, jolloin kansakoulupohjainen seminaari laajennettiin viisivuotiseksi.

Kansakouluseminaaareista Sortavalan seminaari oli heti toimintansa alusta lähtien ollut poliittisen painostuksen alla. Niin venäläiset sanomalehdet kuin viranomaiset pyrkivät puuttumaan käytännön toimintaan monella tavalla. Se jatkui aina vuoteen 1917 saakka. (Nurmi 1995, 109 - 117.) Vuonna 1916 seminaarien opetussuunnitelmaan lisättiin venäjän kielen, Venäjän historian ja maantiedon oppitunteja. Ratkaisu liittyi silloiseen venäläistämiprojektiin, mutta jäi lyhytaikaiseksi, koska maaliskuun 1917 vallankumouksen jälkeen jo toukokuussa edellä mainittu opetus ja oppitunnit poistettiin.

Toinen vaihe 1917 - 1939

Maamme itsenäistyminen joulukuussa 1917 laukaisi myös koululaitoksen kehittämisen uuden vaiheen. Kaikelle koulutukselle asetettiin ensimmäisessä tasavallassa suuret tavoitteet ja

toiveet kahtia jakautuneen yhteiskunnan eheyden, yhteistyön ja yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Siihen pyrittiin monin keinoin. Yksi niistä oli urheilu, jossa Suomi menestyi kansainvälisesti. Toinen oli kulttuurityö. Jyväskylän seminaarin opiskelijoiden harrastustoimintaa koskevassa selvityksessäni näkyy kulttuurin monipuolisuus. Toverikunta järjesti kotiseutuharrastukseen liittyen kesäkiertueita. Oli aatteellisia harrastuskerhoja, kuten kristilliset piirit, raittiuskerhot, isänmaalliset ja maanpuolustuskerhot. Oli monenlaista musiikkiharrastusta; kirjallisuus ja kuvaamataito sai omat harrastajansa. Voi sanoa, että seminaareissa koulutettiin kulttuurityöntekijöitä. (Kuikka 1985.)

Opettajankoulutuksen kehittämiseksi asetettiin komitea vuonna 1918. Se sai suunnitelmansa valmiiksi vuonna 1922. Suunnitelmien mukaan säilyisivät kansakoulu-, keskikoulu- ja ylioppilaspohjainen koulutus. Jokaisella muodolla oli omat kannattajansa. Suunnitelmista keskusteltiin, mutta ne eivät lopulta toteutuneet. Syynä olivat puutteelliset taloudelliset resurssit (Kuikka 1978).

Oppivelvollisuuslaki, jota oli pyritty aikaan samaan jo vuonna 1906, sai lopullisen toteutuksen vasta vuonna 1921. Siihen sisältyi koulutuksellinen tasa-arvo, jonka mukaan mahdollisimman monen oppivelvollisen tuli saada kansakoulun oppimäärä suoritetuksi. Laki lisäsi koululaisten määrää, ja kouluhallitus pyrki tilapäisillä järjestelyillä saamaan opettajapulan hallintaan. Se merkitsi silloisille kansakouluseminaareille erittäin tiukkaa aikaa, kun uusia yläkansakouluseminaareja ei perustettu. Kun kiertokoulujärjestelmä vähitellen päättyi, oppilasmäärä kasvoi mkansakouluissa ja tarvittiin lisää opettajia.

Yläkansakouluseminaarien rinnalle perustettiin alakansakouluseminaareja Suistamoon, Hämeenlinnaan, Vaasaan ja Tornioon. Niissä koulutus oli kaksivuotinen. Pohjakoulutuksena oli kansakoulu. Tämä uusi koulutus liittyi Ellen Keyn vuonna 1900 julkaisemaan kirjaan *Barnets århundrade* (Lapsen vuosi-

sata). Sen mukaan 1900-luku olisi lasten vuosisata. Se tarkoitti erityisesti alle kouluikäisten ja kouluikäisten entistä suurempaan huomioon ottamista. Se näkyi lastentarhoina ja alakansakouluina 7-8-vuotiaita varten. Se näkyi myös lapsipsykologisen tutkimuksen merkityksen kasvuna.

Yhä uudelleen esitetty vaatimus ylioppilaspohjaisen kansakoulunopettajankoulutuksen vakinaiseksi aloittamiseksi toteutui vuonna 1934, jolloin Jyväskylän kasvatusopillinen korkeakoulu aloitti toimintansa. Opettajatutkinnon ohella korkeakoulussa suoritettiin ylemmän kandidaatin tutkintoja ja tohtorin tutkintoja. Kansakoulunopettajankoulutus oli kahden vuoden mittainen. Jyväskylän seminaarin toiminta päättyi vuonna 1937.

Vuodet 1917-1939 merkitsivät opettajankoulutuksen yhtenäisyyden päättymistä. Erilaisen pohjakoulutuksen omaaville oli omat oppilaitoksensa. Kansakoulunopettajakoulutus oli umpikujakoulutusta kaikkien muiden kuin ylioppilaiden kohdalla. Esimerkiksi Helsingin yliopisto ei hyväksynyt viisivuotisen seminaaritutkinnon suorittanutta opettajaa aloittamaan opintoja Helsingin yliopistossa. Kouluhallitus ohjasi tiiviisti kansakouluseminaarikoulutusta varsinkin 1920-luvulla opettajapulana poistamiseksi ja onnistui siinä. 1930-luvulla lama vaikutti siihen, ettei kansakoulua eikä sen opettajankoulutusta juuri kehitetty. Täydennyskoulutus oli edelleen vapaaehtoista.

III kehitysvaihe 1940 – 1974 Kansakouluseminaarikoulutus päättyy

Sotavuodet loivat kokonaan uuden tilanteen koko koululaitokseen. Osassa maata koulutyö jatkui ja osassa keskeytyi, koska koulut toimivat majoituspaikkoina ja sairaaloina. Sotien jälkeiset vuodet olivat poliittisesti ja taloudellisesti vaikeita. Kansakoululaitosta pyrittiin uudistamaan, kirjoitettiin uudesta

koulusta. Muutokset etenivät osittaisuudistuksina.

Kesti aikansa ennen kuin kansakouluseminaarit toimivat sotien jälkeen koko laajuudessaan. Sortavalan seminaarin toiminta siirtyi Rauman ja Raahen seminaareihin tilapäisesti, kunnes se jatkoi Itä-Suomen seminaarin nimellä Joensuussa vuonna 1953. Alakansakoulunseminaareista Suistamon ja Vaasan seminaarit olivat jo lakanneet. Hämeenlinnan seminaari muutettiin yläkansakouluseminaariksi 1947 ja Tornio 1951. Tämä johtui siitä, että alakansakoulunopettajien virkoja oli vuodesta 1945 alettu muuttaa yläkansakoulunopettajan viroiksi. Samaan aikaan perustettiin myös uusia yläkansakouluseminaareja, joissa oli useita koulutussuuntia. Pohjois-Suomi sai oman seminaarin Kemijärvelle vuonna 1950. Siellä järjestettiin kansakoulunopettajankoulutuksen rinnalla myös asuntolanhoitajan koulutusta. Savonlinnan seminaari aloitti toimintansa vuonna 1952, vaikka asetus vahvisti sen seuraavana vuonna. Aluksi koulutettiin kansakoulunopettajiksi keskikoulun suorittaneita. Vuodesta 1957 alkoi kotitalousopettajien koulutus. Vuoden 1962 asetus muutti toimintaa siten, että seminaari koulutti kotitalousopettajia ja kotitalouden ja tyttöjen käsitöiden opettajia. Perusvaatimuksena oli keskikoulu, mutta seminaarissa oli kansakoulun käyneille kaksivuotinen esivalmennus. Savonlinnan seminaari koulutti myös kansalaiskoulunopettajia. (Nurmi 1995, 339 - 340.)

Kansakouluseminaarien ohella opettajapuutetta pyrittiin poistamaan perustamalla opettajakorkeakoulu Helsinkiin vuonna 1947, Turkuun 1949 ja Ouluun 1953. Ne olivat nimikkeeltään väliaikaisia. Käytännössä Helsingin ja Turun opettajakorkeakoulut toimivat vuoteen 1974, jolloin opettajankoulutuksen yhtenäistäminen alkoi toteutua. Oulu toimi opettajakorkeakouluna vuoteen 1958, jolloin siitä tuli Oulun yliopiston opettajanvalmistuslaitos.

Vuonna 1957 säädettiin uusi kansakoululaki ja vuotta myöhemmin laki, joka koski kansakoulunopettajankoulutusta. Sen

mukaan pohjakouluvaatimus seminaariin oli keskikoulu. Kansakoulun käyneille järjestettiin kaksivuotinen esivalmistus. Tämä on hyvin mielenkiintoinen päätös, koska se antoi aikaisemman tradition mukaan mahdollisuuden myös kansakoulun käyneille. Silloin keskikouluverkosto oli laajentunut kunnallisten keskikoulujen myötä. Maassamme oli rinnakkais-koulujärjestelmä, ei ollut mitään syytä sulkea kansakoulupuolelta pyrkiviä pois. Samaan aikaan kansalaiskoulu vahvasti tavallaan rinnak-kaiskoulujärjestelmää.

1960-luvun taitteessa koulujärjestelmäkeskustelu kiihtyi; säilyttääkö silloinen järjestelmä vai siirtyäkö uuteen. Jälkeenpäin arvioiden yllättävän nopeasti eduskunta hyväksyi vuonna 1963 ponnin, joka johti yhtenäiskoulujärjestelmän valmisteluun ja siihen siirtymiseen. Tämä siirtyminen varmistui vuonna 1968, kun laki koulujärjestelmän perusteista hyväksyttiin. Opettajankoulutuksen kannalta se merkitsi suurinta muutosta sitten 1860-luvun. Se merkitsi yli 130 vuotta jatkuneen kansakouluseminarikoulutuksen päättymistä, koska koulutus siirtyi yliopistoihin. Vuoden 1971 opettajankoulutuslaki vahvisti uudet suuntaviivat. Jo 1840-luvulla oli esitetty, että yliopisto ottaisi vastuun kansakoulunopettajien koulutuksesta. Nyt vuoden 1971 lain perusteella ajatus toteutui. Kansakoulunopettajan koulutus muuttui peruskoulun luokanopettajan koulutukseksi. Vuonna 1968 uuden koulutuksen lähtövaatimukseksi tuli ylioppilastutkinto, joskin vielä 1970-luvulla oli pieni kiintiö riittävät opintosuoritukset omaaville.

Kansakouluseminaarien toiminta päättyi. Useimmista tuli opettajankoulutuslaitoksia eli sivukorkeakouluja, joiden hallinnosta vastasi pääyliopisto. Heinolan seminaari muuttui koulutuskeskukseksi. Vuoden 1968 jälkeen aloitettiin opettajakorkeakouluissa ja osin kansakouluseminareissa kolmiavuotinen luokanopettajakoulutus ikään kuin siirtymävaiheena uuteen järjestelmään. Ylioppilas pohjainen koulutus merkitsi nelivuotista koulutusta, jota mitattiin opintoviikkoina, mikä osaltaan

muutti aikaisemmat opetussuunnitelmat. Näin toistui Uno Cygnaeuksen ajan nelivuotinen koulutus, joskin pohjakoulutus oli pidentynyt 12:ksi vuodeksi.

Kehitystrendit

Kun edellä olen hahmotellut kansakoulunopettajankoulutusta lähtien Uno Cygnaeuksen suunnitelmista 1970-luvulle, voidaan erottaa seuraavia piirteitä. Kansakoulunopettajien pohjakoulutus muuttui paljon. Uno Cygnaeuksen seminaariin 1860-luvulla vaadittiin tietyt yleissivistyksen perustiedot. Vuonna 1886 kansakoulun oppimäärä tuli pääsyvaatimukseksi ja säilytti paikkansa aina 1960-luvulle saakka. Keskikoulu tuli pääsyvaatimukseksi osalle seminaareista jo 1920-luvulla, mutta varsinaisesti vuonna 1958. Ylioppilastutkinnon suorittaneita alettiin kouluttaa jo 1890, mutta vasta vuonna 1968 se asetettiin yleisesti pääsyvaatimukseksi. Toisin sanoen vaadittiin 12 vuoden pohjakoulutus.

Pohjakoulutuksen muuttuminen vaikutti myös koulutuksen pituuteen. Cygnaeuksen aikaan seminaarikoulutus oli nelivuotinen ja vuoden 1916 jälkeen viisivuotinen kansakoulun tutkinnon suorittaneille. Keskikoulupohjaisissa koulutuksissa se oli kolmi- tai nelivuotinen aina 1960-luvulle saakka. Ylioppilaille niin sanottu hospitanttikoulutus kesti vuoden ja ylioppilas pohjainen koulutus vakiintui vuonna 1934 Jyväskylän korkeakoulussa kaksivuotiseksi. 1970-luvun tutkinnon uudistuksen myötä koulutus piteni nelivuotiseksi ja 2000-luvulla kaksiportaiseksi tutkinnoksi, joka vie aikaa neljästä kuuteen vuoteen. Voi tietysti kysyä, onko se liian pitkä aika.

Kansakouluseminaarien tavoite vuonna 1860 oli väljä: antaa ne tiedot ja taidot, joita kansakoulunopettajalta edellytetään. Sisältö määräytyi pitkälti kansakoulun opetussuunnitelman eli oppiaineiden mukaan; aluksi käytettiin kansakoulun oppikirjoja

seminaarin opetuksessa. Käytännössä tämä säilyi vielä 1960-luvun koulutuksessa. Kasvatusoppi, psykologia ja erityispedagogiikka hakivat paikkaansa ja niissä heijastui kunkin aikakauden tunnusomaiset piirteet. Niissä näkyi normatiivisen tieteen käsitykset. Kansakouluseminaareissa ei voinut suorittaa edellä mainituissa oppiaineissa yliopistollisia arvosanoja, mikä oli mahdollista kesäyliopistoissa vuodesta 1912 lähtien. Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa oli mahdollista suorittaa edellä mainituissa tieteenaloissa arvosanoja, professorit pitivät peruskursseja ja vastaanottivat kuulusteluja. Oppiaineiden kursseihin liittyi aina aineen didaktiikka, jota sovellettiin opetusharjoittelun aikana harjoituskoulussa. Kansakouluseminaarissa suoritettu opettajatutkinto ei avannut Helsingin yliopiston ovia, ellei asianomaisella ollut ylioppilastutkintoa suoritettuna ja sitä kautta mahdollisuutta pyrkiä yliopistoon.

Kansakouluseminaarikoulutuksessa oli niin sanotuilla taitoaineilla vahva asema, mikä heijastui myös ylioppilaspohjaiseen koulutukseen, vaikka se oli huomattavasti lyhyempi. Opettajan tuli osata soittaa, piirtää, olla taitava käsistään jne. Kansakouluseminaarikoulutus pyrki monimuotoiseen käytännölliseen sivistykseen niin tietojen kuin taitojen osalta. Olihan tulevilla opettajalla edessä lähes 40 vuoden koulutyö.

Kansakouluseminaarikoulutuksessa on yksi mielenkiintoinen piirre, josta en ole nähnyt puhetta juuri lainkaan. Uno Cygnaeuksen seminaari oli niin sanottu kaksoisseminari eli siihen kuului nais- ja miesosasto. Sen sijaan ruotsinkielisellä puolella Tammisaaren seminaarissa opiskelivat naiset ja Uudessakaarlepyyssä miehet. Sortavala oli Jyväskylän mallin mukaan kaksoisseminari. Sitten palattiin taas naisseminaareihin (Raahe, Heinola) ja miesseminaareihin (Rauma, Kajaani). Alakansakouluseminaarit olivat naisseminaareja. Yhteisseminaareissa oli valinnoissa kiintiöt nais- ja miesopiskelijoille. Kiintiöt säilyivät valintakokeissa aina 1970-luvulle. Lopullisesti ne poistettiin luokanopettajakoulutuksen

valinnoissa vuonna 1994. Samaan aikaan siirryttiin opiskelijoiden valtakunnalliseen yhteisvalintaan.

Kun vuonna 1858 "Armollinen Julistus" ennakoi koulualan keskushallinnon syntyvän, sen tehtävänä oli koko koululaitoksen ylin valvonta. Kansakouluseminaarit olivat kiinteästi kouluhallituksen alla vuodesta 1870 lähtien. Kun opetusministeriö syntyi 1920-luvulla, se oli ylin valvoja ja antoi eräitä tehtäviä kouluhallitukselle. Tavallaan suurin muutos Cygnaeuksen kansakouluseminaareihin verrattuna oli, että opettajankoulutuslain (1971) myötä opettajankoulutus siirtyi yliopistoihin. Opettajankoulutuslaitokset ovat yliopiston hallinnon alaisia. Yliopisto nimittää opettajat koulutuksen virkoihin. Harjoituskoulut siirtyivät omana yksikkönä yliopistoihin. Tämä muutos merkitsi samalla umpikujakoulutuksen päättymistä. Peruskoulun luokanopettajat suorittavat akateemisen loppututkinnon, josta on oikeus jatko-opintoihin.

Kansakoulunopettajan koulutuksesta siirtyminen peruskoulun luokanopettajakoulutukseen merkitsi huomattavaa kehitystä muiden akateemisten alojen rinnalla. Uno Cygnaeuksen merkitys korostuu tämän koulutuksen alkuvaiheessa korkeatasoisen opettajankoulutustavoitteen asettajana, sen toteuttajana Jyväskylän seminaarissa ja kansakoulujen ylitarkastajan kansakoulun kehittämisesä osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Kirjallisuusluettelo

Halila A., 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia. Ensimmäinen osa. Turku.

Kuikka Martti, 1978. Kansakoulunopettajankoulutus-suunnitelmien kehitys Suomessa vuosina 1917 - 1923. Joensuun korkeakoulun kasvatustieteiden osaston julkaisuja 4.

Kuikka Martti, 1985. Suomalainen kulttuuri yläkansakouluseminaarien harrastustoiminnassa 1920- ja 1930-luvuilla. Teok-

sessä Koulu ja kulttuuri. Koulu ja Menneisyys XXIII. Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja.

Kuikka Martti, 1991. Suomalaisen koulutuksen vaiheet. Keuruu.

Nurmi Veli, 1988. Uno Cygnaeus Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki.

Nurmi Veli, 1990. Maamme opettajakorkeakoulut. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 87.

Nurmi Veli, 1995. Suomen kansakoulunopettajaseminaarien historia. Mikkeli.